

Sempre Ulisses. Ulisses, sempre.

Dra. Laura Borràs Castanyer

sobre *Odissea, el viatge de ningú*, d'Elies Monxolí

Ulisses, sempre. Sempre Ulisses... «Raça de Zeus, Laertiada, en ginys tan fèrtil, Ulisses!», com va traduir Carles Riba i apareix una i una altra vegada a la seva *Odissea*; tot va començar amb ell i sembla que res en ell acaba. Per ell no passen els anys, i segueix despertant interès, passió, mirades, reflexions des de més enllà dels segles... També sons. Per exemple els sons als quals aquestes paraules volen fer de pòrtic, d'acompanyament prosaic. Un projecte que neix quasi fa una dècada i que ara veu la llum, renovat i resplendent, acompanyat d'uns bellíssims collages de Pere Salinas que converteixen *Odissea, el viatge de Ningú* en un univers de taques, formes, ombres i colors d'una gran potència. I voldria explicar, de bon començament, com me'n vaig enamorar. Com he fet d'aquests sons que avui introduixo la meva banda sonora imprescindible.

Va ser Maria Josep Escrivà qui em va convocar a una trobada, al carrer Aribau, a Barcelona, per presentar-me un amic seu, Elies Monxolí, durant un dinar de feina. Era divendres i dimarts s'havia fet la preestrena de la *Incerta glòria* de Joan Sales al cinema i jo anava a la primera sessió de l'estrena comercial amb un nodrit grup de lectors del Què Llegeixes, el

club de lectura virtual de la Institució de les Lletres Catalanes, per després fer un bon cinefòrum de literatura comparada acompanyats d'una bona orxata valenciana. Ho recordo perfectament perquè va ser un dinar extraordinàriament agradable, farcit de bona conversa (molt superior al menjar!) i d'un diàleg literari, musical, cultural fluidíssim no pas com si fos la primera vegada que dinàvem junts tots tres; sinó com si ens coneguéssim de tota la vida (i jo, de fet, a Elies l'acabava de conèixer!). L'objectiu del dinar era parlar-me d'aquest projecte que ara tinc el goig de prologar. Elies Monxolí és catedràtic del Real Conservatorio Superior de Música de Madrid, un virtuós de la trompa fascinat per Ulisses. Lector de *l'Odissea*, de Kavafis, d'Ausiàs March, de Salvador Espriu¹... havia compost una música, una mena de simfonia literària, amb cor i veus, com ja es pot fer després de la Novena de Beethoven. Me l'oferia —sabedor de la meva passió *odiseica*— per si jo volia escoltar-la, acollir-la i, si m'abellia, parlar-ne. La bona impressió de la trobada em va predisposar a l'escolta, però per estrany que sembli, confesso que no sóc gaire de novetats musicals, jo. Tinc el meu món sonor ple d'altars que revisito amb tanta devoció com fidelitat. Com em passa amb la lectura, sóc molt de rellegir, que és tornar a llegir i llegir, més que de viure pendent de les novetats. Enguany ja havia deixat entrar algunes mostres musicals coetànies, algunes de valencianes, que s'havien incorporat a aquest meu món i la veritat és que no em sentia excessivament propensa a concedir gaire intromissions més, recurrent i circular com sóc, quan alguna cosa

1. Apareix Espriu en diversos moments. De bon començament, per exemple, hi ha l'allusió a la *Primera Història d'Esther* en l'admonició oral: «Rotlleu-vos, doncs, a plaer, entorn del petit teatre».

m'agrada molt. Hi havia, a més, l'impacte estètic de la pel·lícula d'Agustí Villaronga construïda a partir d'una novel·la de culte per a mi. I les experiències estètiques les vull intenses i amb tornaveu, per immersir-m'hi profundament i viure-hi, durant un temps, i alhora, amb una certa descompressió posterior sense interferències que les desvirtuïn. Així és que no era fàcil que ho sentís, perquè ni disposava de temps, ni era probable que ho fes per abandonament de les meves preferències, les meves afinitats electives del moment, que em tenien captivada. Però tres o quatre setmanes després, vaig donar-li una oportunitat. Quasi sense pensar-ho i sobretot recordant la placidesa del dinar; vaig escoltar el CD.

Variacions sobre un tema

I, llavors, vaig començar a sentir —en la veu d'Amàlia Garrigós i de manera quasi textual— l'arrencada que Joan Francesc Mira ens va oferir l'any 2011 del text homèric, però amb variacions molt interessants que ja em faig càrrec que passarien inadvertides al comú dels mortals però que a alguns ens fascinen, ens criden i reclamen una explicació. La lletra de la invocació a la Musa mantenia el «conta'ns» de Riba en lloc del «parla'm» de Mira i la introducció de l'exhortació al cant es tanca amb un «Filla de Zeus, deessa, comença d'on vulgues» (fins aquí Mira, que també coincideix amb Riba que diu, «Parla'ns-en, filla de Zeus, des d'on vulguis, també a nosaltres») per afegir-hi, aquí, un verb diferent a totes dues traduccions: «canta'ns». Una adaptació subtil, una llicència encertada

que, *mutatis mutandis*, transforma el relat en cançó, exactament el que Elies Monxolí fa en la seva odissea particular.

Els poc més de 12.000 versos que els aedes grecs trigaven tres dies a dir en la seva totalitat, els mil viatges, també l'errància, d'aquell «de mil cares», «home de gran ardit», «en ginys multiforme», Ulisses, es transformen en una història que, musicalment, queda reduïda a la seva essència. Faig servir el verb *reduir* en diverses de les accepcions que ens ofereix el DIEC: especialment la primera, que fa referència a «Tornar al seu lloc o estat natural», perquè d'alguna manera es produeix una dislocació o fractura quan s'ha d'intervenir en un text magne com el poema homèric; però també la segona «portar a un cert estat o condició (una substància)», en aquest cas transformant la catedral homèrica en una petita església romànica on tot és a l'absis. O la tercera: «Canviar la forma, la denominació, (d'una expressió, d'una quantitat) sense canviar-ne el valor», perquè això és el que passa després de la intervenció d'Elies Monxolí que és multidimensional i atrevida atès que combina diverses traduccions, elimina seqüències i personatges, incorpora textos externs d'èpoques, autors i llengües diverses. I, tanmateix, no en canvia el valor. Com si, com resa la quarta accepció, «expliqués una realitat d'un nivell considerat superior en termes d'un altre nivell», per a una adequació estructural que s'acosti a les expectatives d'un «lector / oïdor» contemporani, sense menystenir-lo. Però en cap cas disminuint o simplificant (accepció 7) des d'un punt de vista qualitatiu —si de cas, només quantitatiu— el text, el *collage*, més ben dit, textual i musical que ens ofereix el seu autor, construint des del material original de referència i combinant-lo (potenciant-lo, barrejant-lo, expandint-lo) amb altres

textos que giren sobre els episodis que en destaca i musica Elies: la sortida de Troia, les aventures vinculades a Polifem, Circe, el trànsit vers l'Hades, Calipso, Nausica, Penèlope i el retorn acomplert a Ítaca, que aquí també és, des de Lluís Llach, Itaca. Tot plegat, i encara no hi arriba: una hora de plaer majúscul, adult, intens per la confluència textual i musical i, en definitiva, irresistible.

D'Homer a Kavafis, Riba, Llach i molt més en un exercici de *patchwork* cultural

Immediatament després d'aquesta introducció homèrica en la veu de la Musa Garrigós i amb un so de trompa que acompanya els sons del mar i els versos en grec gairebé dits a cau d'orella, ja és Elies qui pren la paraula per iniciar el cant aprenent de Kavafis el sentit últim dels viatges odiseics: fer de la vida, viatge, sense forçar la travessia per poder arribar a port ric del que s'ha obtingut del camí d'aprenentatge i coneixement. El famós poema de Kavafis, traduït per Riba i musicat per Llach, ressona de manera inevitable dins nostre quan sentim aquesta versió i ens sembla impossible que aquests versos puguin tenir altres notes, un altre so. Però igual com el text diu: «I ara, iniciat en el viatge cap a Itaca, no mires enrere, sols són ombres, la llum està esperant-te², aquella llum, la llum

2. No en va aquest viatge és, també, una iniciació. Un camí de transformació des de la *nigredo* fins a la *rubedo* passant per l'*albedo*. Tinguem present, també, que Elies Monxolí és coneixedor d'alguns savis de la tradició advaita com ara Ramana Maharshi o Nisargadatta Maharaj. De la mateixa manera hi ha ressons textuals orfics i d'Hermes Trimegist, per exemple.

d'Ítaca», hem de ser generosos per oferir nova llum al text, a la cançó. D'igual manera que Ítaca és sempre més lluny, «més lluny encara», hem de concedir altres viatges a aquest trajecte. Per a que «veles e vents» portin aquest Ulisses que inicia el seu cant i que, a diferència del de l'*Odissea*, no partirà del present per girar vers el passat per a tornar al present; sinó que endreça el relat que aquí serà cronològic, des de la desfeta troiana a mans dels aqueus, l'Ílion que bateja la *Ilíada*, fins arribar a Penèlope, el far d'Ulisses i a Ítaca, el seu destí, que se li ofereix com una rosa oberta al mar. A partir d'aquest moment, l'exercici de trenar textos, de teixir una textualitat embastada —disculpeu la redundància—, que es nodreix tant del present com del passat, tant de textos (amb major o menor grau de literalitat podem parlar d'influències d'Homer a Martí i Pol passant per Pitàgores, Plató, Plotí, Rumi, Petrarca, Picco della Mirandola, Garcilaso de la Vega, Ungaretti, Estellés...) com de músiques (els ressons llachians, sobretot, però també la influència de Raimon, són detectables en aquesta simfonia) ens ubica dins d'un continu anar i venir de referències culturals que fan d'aquesta *Odissea* un monumental i bellíssim exercici de *patchwork cultural*.

Les ardents platges de Troia, a l'altra riba de la nostra Mediterrània, obren el camí d'aquest home orgullós i astut, d'ànima forta, que pensa que la travessia durarà poc perquè no sap encara que «els déus de l'Olimp varen considerar que li convenia fer un altre viatge», ple de peripècies. El ressò dantesco de la citació és també identificable, com en tants altres casos que prometo no enumerar exhaustivament per no fer excessivament feixuga aquesta introducció. Amb tot, sí que volia deixar constància i alhora justificar per què parlo de *patchwork* i com és un text prenyat

d'altres textos amb influències que enriqueixen extraordinàriament la part original de creació en les lletres del compositor, Elies Monxolí, amb la col·laboració d'Ángel García Galiano, professor de la Universidad Complutense de Madrid, fins al punt de l'emoció en el reconeixement, d'aquests altres nodes literals: «A te conviene tenere altro viaggio», *Divina Comèdia, Infern*, I, 91.

De fet, abans de salpar per anar endavant, retrocedim amb Ulisses en primera persona —aquí continua essent ell qui explica el seu viatge— fins a la *Ilíada*, i recuperem el fil de la narració per posar-nos en situació respecte de les seves tretes, les seves disfresses i l'artifici del cavall que va decantar la guerra a favor dels grecs. Però des del començament hem de saber que sentirem el relat d'un Ulisses que no té por de res,³ que **se sap Ulisses** (amb tota la càrrega cultural del seu nom, amb Dante, Du Bellay, Tennyson, Pound, Seferis, Kazanstakis, Joyce o Borges al darrera) i se sent assedegat del seu destí. Un intrèpid navegant que, perquè és un Ulisses lector (*l'alter ego* de qui el crea, Elies Monxolí) sap que el camí és la tornada, i només vol fer el seu viatge de retorn fent camí en la foscor, trobant aventures a cada posta de sol i navegant sobre un mar que té el color del vi. Un Ulisses que, delerós per tornar a casa després de tants anys d'absència, fa una mena de pregària laica, ja que expressa desitjos a tots els déus i als seus atzars, però també se sap sense por, que és el primer pas per a la independència. Brinda el viatge que mamprèn, s'autoafirma com a Ulisses, el que no té por de res **perquè és Ulisses**, però també gosa

3. «No tinc por de res, sóc Ulisses» diu en primera persona l'Ulisses d'aquesta *Odissea* a la tercera cançó.

contradir-se dient que voldria anomenar-se Ningú i habitar el gran oblit.

Textualment:

I si volgueren, els déus,
—morador dels seus designis—
anomenar-me Ningú
i habitar el gran oblit,
a l'Olimp i a tots els déus i als seus atzars,
aquest viatge que comence, el brinde. (III)

Sentint aquesta proclama odiseica és impossible que no hi ressoni el final del poema «A un poeta sajón» de Borges:

Pido a mis dioses o a la suma del tiempo
que mis días merezcan el olvido,
que mi nombre sea Nadie como el de Ulises,
pero que algún verso perdure
en la noche propicia a la memoria
o en las mañanas de los hombres.

L'equilibri entre la veu de la Musa que, mitjançant la paraula, avança en els episodis (Cicons, Lestrígons, Lotòfags, primer, i després sirenes, Escil·les i Caribdis, però també l'illa del Sol o la mateixa tornada a casa i Telèmac com a personatge principal, són només esmentats per no deixar-los fora del fus narratiu, però sense desembullar les seves històries) i contextualitza els que seran amplificats mitjançant el cant, és mesurat i

adequat per no perdre el fil que porta aquest Ulisses de l'astúcia i l'orgull fins a l'aprenentatge de la descoberta, del coneixement fàustic de tot el bé i tot el mal que simbolitza la fragilitat estructural (si se'm permet l'oxímoron) del descobriment de la tendresa. La música eixampla els fets i el cant els encarna, els hi dóna cos, els insufla alè de vida. El to, els arpegis dolços del piano que obren el relat, la delicadesa musical de l'episodi brutal del monstre d'un sol ull n'és un exemple paradigmàtic. És de nit, però Ulisses hi veu clar: «si vull eixir de la caverna, m'hauré de dir Ningú». Hi ha revelació. Aflicció, també («I amb el cor afligit...»). Compliment d'una antiga saviesa. No hi ha violència, aquí, les morts continuades del festí del gegant en l'episodi homèric es transformen en un gerundi passat: «havent perdut companys estimats». La terrible exorbació del gegant amb un tronc d'olivera roent fins i tot és quasi col·lectiva. Perquè el text és cert que diu, fent servir la primera persona del singular: «vaig inflamar l'estaca d'olivera en les brases» però cal remarcar el plural de l'acompliment de l'acció, quasi amb dolor, com ens indica la música, que es clava també dins el pit mentre l'estaca converteix el gegant en orb: «i li la clavàrem a l'ull». Aquest plural transforma el gest no tant en una venjança sinó en la inevitable confirmació de l'oracle acomplert: la sentència d'errància per a Ulisses. Per això no estem davant de l'Ulisses desafiant, que es burla, que fa ostentació de la seva victòria, aconseguida mitjançant engany i enginy, amb el vi i l'engany de sortir lligats al ventre dels moltons, vantant-se de ser ningú en el relat homèric i indignant encara més el gegant i el seu pare Posidó, que farà d'Ulisses un desterrat; sinó que en tot moment veiem la tristesa de l'acció, el plor, fins i tot («l'aigua dels meus ulls») i la música ho rebla. L'episodi era ineludible

per nuclear, però el seu tractament demostra respecte per la quasi inexorabilitat de la veracitat oracular i comprensió envers el monstre monoftàlmic i antropòfag.

Amb tot, Ulisses sempre avança i té una llengua d'estels per a guiar-lo en el seu destí. Així, superat el primer gran escull, continua el seu trajecte. A partir d'aquest moment, l'Odissea d'Elies Monxolí se centrarà en les trobades femenines d'Ulisses, en els sentiments, més que no pas en l'acció o, almenys, no en tota l'acció homèrica. Aquest gir interior em sembla una de les grans virtuts d'aquesta simfonia literària. Com també em sembla un encert que cada personatge s'expressi mitjançant un instrument. Així, si Ulisses ve anunciat per la trompa, té en el corn de bronze el seu clam, cadascun dels personatges parlarà per veu d'un instrument: Polifem per l'oboè, amb moments de saxo baríton; Circe, el violí; Calipso, el clarinet; Nausica, l'acordió i Penèlope, l'arpa. Més peculiaritats: hi ha una transmutació geogràfica que ubica el país dels Ciclops a Sicília, mentre que la reconstrucció hipotètica dels escenaris homèrics de Víctor Bérard els ubica quasi a la meitat de la península itàlica, i que, després, clarament escombra cap a casa: l'illa d'Eea, la casa de Circe, ara i aquí s'ha transformat en «Mallorca, diuen». L'Hades estarà ubicat a València i la nimfa Calipso que habita l'illa d'Ogígia, un petit paradís a l'extrem occident de la Mediterrània, esdevé: «Eivissa, diuen, melic de la mar». I Nausica, a Sardenya. Noti's la incorporació del «diuen» per mantenir en aquest ambient d'incertesa i d'oralitat molt habitual de les cançons de gesta la nova ubicació geogràfica de les localitzacions homèriques.

Ulisses i les dones. Les dones d'Ulisses

Malgrat que després de la «Telemàquia» que obre l'Odissea homèrica, la primera de les aventures d'Ulisses és amb Calipso, Monxolí modifica l'ordre al servei de la seva pròpia interpretació odiseica. Ja he indicat abans que, a diferència d'Homer que desplega el ritme narratiu fent salts en el temps, Monxolí prefereix la linealitat, per bé que amb algun desordre o, tal vegada, cercant el seu propi ordre. Si en Homer trobem que el viatge d'Ulisses se'ns comença a explicar des de la cova de Calipso (cants V-VI), i, després, en aquesta progressió, quan ell pren la paraula i explica el seu propi relat, arribat al país dels feacis (VI-VIII i XIII 1-184): Cicons i Lotòfags (IX, 1-104), el Ciclop (IX, 105-566), Èol i Lestrígons (X, 1-132), Circe (X, 133-466), la consulta dels morts (X, 467-XII, 7), Sirenes, Escilla i Caribdis (XII, 8-311), les vaques del Sol (XII, 312-453) abans d'arribar a Ítaca (XIII-XXIV); aquí Circe és la primera i Calipso l'última. La construcció textual d'Elies Monxolí i Àngel García Galiano se'ns presenta com una iniciació i les etapes que ha de superar el confronten primerament amb el poder, el saber i l'acumulació d'informació i coneixement per després investigar en la interioritat de l'ànima humana, fora ja de l'intel·lecte i endinsant-se en un terreny emotiu, amorós, emocional: la retrobada amb la mare, l'amor passió que es vol etern de Calipso i la tendresa de Nausica que li obre el cor, tant com ell podia obrir-lo, per conduir les seves passes vers Penèlope, el seu far daurat. Així, Circe, la filla del Sol, enamorada d'Ulisses, transforma els seus amics en porcs i exigeix que Ulisses s'alliti amb ella per desfer els seus encanteris i retornar-li els homes que li queden (perquè el viatge és sempre una pèrdua de vaixells i companys).

El llaurador del mar es veu seduït per la maga i la música exerceix aquest poder de seducció com si el violí tingués el mateix efecte que la música d'un encanteri, circular, repetitiva, quasi com una dansa. La seducció del saber, del coneixement, de l'intel·lecte que, tanmateix, és corpòriament sensual i no descuida els plaers de la carn. Ulisses resta atrapat al tàlem fins que els companys l'interpel·len a tornar a casa. És en aquest moment que musicalment es produeix un gir i torna a fer-se present el *leitmotiv* que l'empeny a continuar, la mateixa melodia kavafiana que li fa saber que ha atresorat saber, però que anar endavant sempre implica deixar molt enrere. El destí se li fa present en una enumeració d'aventures que encara ha de viure i nosaltres continuem la travessa del camí de l'Hades. He de dir que aquest és un dels episodis que més difereix del relat odiseic. He indicat abans que a partir de Polifem el gir musical i narratiu pivota sobre les figures femenines. Doncs bé, és interessant observar com a l'infra-món és Persèfone, una au lluminosa i la seva pròpia mare les que l'acolliran. S'invisibilitza aquí la sang, els diàlegs amb les ombres, s'elideix Tirèsies i la resta de guerrers que Ulisses troba en el seu *nostos* perquè Monxolí dóna la veu a entitats femenines, les veus interiors que li recorden qui és Ulisses, com ha de continuar el seu viatge, sempre endavant per tornar al principi. Solemnement, sentim la Musa afirmar que això ocorre, no només a la meitat de l'odissea musical, sinó que també passa «a la meitat del camí de la vida» d'Ulisses, un préstec dantesco inequívoc del primer cant de l'Infern d'Alighieri («Nel mezzo del cammin di nostra vita...», I,1), la música celestial d'arrel pitagòrica que va seguida de l'aprenentatge del viatge dantesco que li transmet la veu de la mare i que apareix en el darrer vers de l'obra magna: «L'amor que mou

el sol i les estrelles». Aquest és el missatge. Aquest és el coneixement. La importància de l'amor que mou el món, que li eixampla el pit i que li ofereix renovades ànsies de tornar a casa, travessant més aventures que el portaran, sol, fins a la cova de la nimfa filla de l'Atles.

Com Dante en el seu pelegrinatge, Ulisses troba diversos perills i guies en el seu viatge. Circe i Calipso, criatures divines, seran amenaces. El missatge que li transmet la mare morta i la innocència de Nausica, criatures humanes, són estímuls per al retorn cap a Penèlope: un empat tècnic que els déus (llegeixi's Atena, l'omnipresent dea d'ulls d'òliba, que clama per ell al seu pare, Zeus) resolen a favor dels humans. Per això m'interessa moltíssim l'episodi de Calipso, d'una tendresa musical extrema, el moment més emocionant per a mi d'aquesta simfonia literària. Calipso viu al lloc més remot de la terra i ha trobat un company a qui ofereix la immortalitat per poder-hi compartir tota la seva vida, que és tota perquè mai no mor. Ulisses es deixa estimar per la deessa i, alhora, es consum, gemegant pel retorn al llit de l'esposa, plorant per un somni inassolible (que arribats en aquest punt queda en l'ambigüitat i tant pot ser el retorn a casa, com la immortalitat que la literatura li va concedir, la seva posteritat de paper, per dir-ho en termes fusterians).

I, em brolla una llàgrima
i m'acarona la pell.
És la nostàlgia, el dolor del navegant
perdut en el melic del mar.

Els plors d'Ulisses, que va humanitzant-se progressivament a mesura que avança la seva peripècia, commouen els déus que resolen, en assemblea, instar Calipso a deixar-lo anar convençuts que: «Ulisses no pot seguir amagat més temps». La dea el contempla salpar com un heroi, amb la renúncia a la immortalitat per part d'Ulisses, i amb una llàgrima que no apareix a l'Odissea clàssica i que, tanmateix, acostava els humans i els divins més que en cap altre passatge. Les llàgrimes, vessades per Ulisses abans, són ara llàgrimes que plora la divina Calipso que després d'haver-lo abillat, proveït i dotat de rumb, l'empeny plorant mar enllà, amb «un ventet agradable, lleuger i propici», nous moments homèrics literals de la traducció de Mira.

La ira de Posidó, que veu que el retorn és possible, fa témer Ulisses per la seva vida. Però Atena el porta, naufrag i dorment, sa i estalvi, fins al país dels feacis on, a la platja, trobarà la filla d'Alcínous: besllum de la llum a la qual s'acosta. Se'ns descriu la bellesa física de la noia a partir dels ulls que desprenen la llum que entra als ulls d'Ulisses fins arribar-li al cor: «escrit està al meu cor el vostre gest». Dels ulls als llavis que al parlar dolçament «van dient a l'ànima, sospira». Breu compendi d'amor medieval des d'Andreu el Capellà i la teoria de l'enamorament que neix dels ulls i s'enforteix dins del cor, fins al «just lo front port vostra bella semblança» dels estramps de Jordi de Sant Jordi; ressonen en aquest passatge de Nausica tots els fonaments de l'amor medieval fins arribar al darrer vers del sonet dantesco on s'expressa l'enamorament de Beatriu:

Tanto gentile e tanto onesta pare
la donna mia quand'ella altrui saluta,

ch'ogne lingua deven tremando muta,
e li occhi no l'ardiscon di guardare.
Ella si va, sentendosi laudare,
benignamente d'umiltà vestuta:
e par che sia una cosa venuta
da cielo in terra a miracol mostrare.
Mostrarsi sì piacente a chi la mira,
che dà per li occhi una dolcezza al core,
che 'ntender no la può chi no la prova:
e par che de la sua labbia si mova
un spirito soave pien d'amore,
che va dicendo a l'anima: Sospira.

La Princesa dels feacis entendreix Ulisses i el converteix en «aquell pus extrem amador» valencià, Ausiàs March, quan sentim: «Dir-vos que us am no cal» («Alt e amor»). I, més endavant, de «Veles e vents», el poema que també parla d'un viatge de retorn a la dama que no sap si l'espera fidel: «Vaig fer tants camins, dubtosos per la mar» per llavors ser textual i afirmar: «Amor de vós jo en sent més que no en sé...». De Dante i March, passem a Angelus Silesius perquè la caixa de ressonància d'aquesta odissea musical i cultural sigui completa (amb referents òrfics i hermètics, amor profà i amor diví, amor cavalleresc i amor místic): «La rosa és sense perquè. Floreix perquè floreix». La dama *angelicata* que escriu ella sola la cançó amb una mirada representa l'adquisició vital del coneixement adquirit prèviament: que l'amor mou el sol i les estrelles.

El cant d'Ulisses es correspon en aquest punt en totes dues odissees. Perquè si és memorable el passatge en el qual Ulisses es dona a conèixer en el text homèric després d'haver sentit cantar Demòdoc, l'aede, el moment en què pren la paraula i es fa narrador del seu propi relat; aquí el seu cant també fa emmudir els feacis. Encarem la recta final. A cavall d'aventures diverses, travessant illes d'immortalitat i donzelles bellíssimes, vencent monstres i magues, superant amors i promeses, perden tresors materials i orgull però guanyant riqueses d'altres naturaleses. Però el de multiforme enginy ha sabut anar sempre més lluny perquè duia Ítaca al cor. I, lliure ja de totes les cadenes, buit de riquesa però ric de saber, arriba a Ítaca, com era profecia. Sense misteris ni preguntes, s'obren les portes de llum i Atena acull l'il·lustre viatjant. El piano ens va narrant els elements quotidians que Ulisses recupera: Argos, el gos fidel que ha envellit per morir després de veure'l, l'hort del pare on pot fondre-s'hi en una abraçada mentre li explica que ha vist la mare, que els espera «enllà del sol i els altres estels» i, és clar, Penèlope. Són sacrificats personatges com ara Eumeu, Euriclea, Telèmac i tants altres que només han estat esmentats inicialment. És més, s'obvia l'episodi més sanguinari: la venjança i mort dels pretendents. El camí d'aquesta Odissea no s'ha fet per matar ni per morir, sinó per aprendre, estimar i viure o saber morir amb aquest aprenentatge que ens permet transcendir. S'ha fet per arribar a Penèlope, que ha viscut una altra odissea interior, feta de patiments i dubtes, desesperança i desconsol i que, aquí, el reconeix tot d'una, amb els genolls desfets per l'emoció. L'arpa, l'instrument que simbolitza Penèlope, sonarà per entrellaçar cossos i ànimes en el llit d'olivera en una nit eterna que els concedeix Atena. Una nit plena de llum, metàfora del foc de l'amor-passió que

sorgirà entre els amants («un volcà enmig del mar»). «Una llum que ho omple tot» amb ressons estellesians del seu poema dedicat a la lluna:

Pense en un món on els homes
es miraran a la cara

**cada paraula que diguen
serà més que una paraula.**

VICENT ANDRÉS ESTELLÉS,
«Cançó de la lluna».

El final, el principi: tanta llum!

Arribats al final (com al Paradís de Dante) ja no calen paraules, ja tot s'ha comprès, per això aquí les paraules es transformen en gestos i «cada gest és molt més que un gest». Al capdavant: l'amor mou l'univers. Saber-ho ens acosta a la llum («Com fulgeix aquesta llum!»).

Hem arribat al final de la història, diu la Musa a les acaballes de la faula. Ens ha explicat la història «de Ningú, de mi i qui sap si també de tu». Al final de la seva odissea, Monxolí (Amàlia Garrigós diu «els déus») transforma els personatges en estels, en constel·lacions, des d'on veiem la seva llum. Tots els personatges tenen el seu *happy ending* i estan reconciliats: Ulisses i Penèlope juguen junts, Polifem ha recuperat la vista, Circe ja no té secrets, Persèfone i l'au diuen adéu i la mare sempre està abraçant, Calipso deixa de plorar, Nausica, està en flor eternament. Aquesta és la llum fulgurant d'aquesta història que continua il·luminant-nos i que reclama més llum.

L'illa esdevé la llar d'on mai no va eixir ningú», en un joc on tot queda restituït. És llavors que, davant de tanta llum, Elies Monxolí canta Ungaretti dient: «I m'illumine d'immens».

L'òdissea narrada i cantada en català de València torna en aquest punt a un poliglòtisme que és inherent a la mateixa història odiseica, que ha travessat les barreres idiomàtiques per esdevenir el mite del viatger occidental per excel·lència. Primer apareix, novament, el grec del començament per cantar els darrers versos. Però ja som al final, és a dir, al començament, perquè circular és la història, però també ho és el personatge, que en cada final augura una nova sortida. Sense final. En moltes llengües, com les moltes veus diverses que diuen en català, castellà, anglès, francès, alemany, grec, portuguès, italià... «la llum d'Itaca» representant la col·lectivitat, l'oralitat, els receptors i participants de les històries, la metàfora d'un tots que enllà dels segles ens hem sentit fascinats per aquest relat fulgurant.

Des de la benaurança de Du Bellay que obre aquest poema de Seferis, que ens mostra un Ulisses que lluita en cos i ànima, són moltes les cares d'Ulisses, el destructor de ciutats, tantes que alguna potser nia dins nostre:

Benaurat qui féu el viatge d'Ulisses⁴.
Benaurat si a la partença sentia ferma l'eixàrcia
d'un amor, estès per dins del seu cos,
com les venes on la sang bull.
[...]

4. «Heureux qui, comme Ulysse, a fait un beau voyage», Joachim du Bellay. 1558. Les Regrets. París.

I se'm presenta al davant, una volta i una altra, el fantasma
d'Ulisses, amb els ulls enrogits per la salabor
de l'onada
i pel desig madur de reveure el fum que desprèn
l'escalfor de la llar i el gos
que ha envellit esperant a la porta.
[...]
Sembla voler foragitar de dins nostre el Ciclop
sobrehumà que mira amb un ull,
les Sirenes que en escoltar-les oblides,
Escila i Caribdis:
tants monstres estranys, que no ens deixen pensar
que ell també fou un home que lluità
pel món, en cos i ànima⁵.

La trompa ressona, sola, novament, per tornar-nos a l'obertura i per fer un homenatge preciós a la poesia, a la literatura, a la ficció, a la capacitat de fabular, de crear, re-meiar, de fondre, de cosir, de construir, teixint, un artefacte poderós que no deixa de créixer perquè ens acompanya i ens ajuda a comprendre'ns en el viatge de la vida. Les paraules que són mirall, consol, esquer o recompensa. Les paraules que ens diuen. Les paraules on som. Se'ns han explicat veritats que ho són tant que potser mai no han passat. Però fem cas als que en saben: cal retenir l'aprenentatge fonamental. Així que ja ho saps, estimat lector:

5. Iorgos Seferis, 1937. «Sobre un vers estranger». Quadern d'Exercicis (1928-1937). Atenes: Íkaros. Traducció catalana de Joaquim Gestí.

Quan ixes per a fer el viatge cap a Ítaca,
prega que el camí siga llarg,
ple d'aventures i amerat de saviesa.

Al capdavall, com escrivia Màrius Torres: «Potser la nostra vida sigui un mal instrument, però és música, viure!». Benvinguts a la música. Benvinguts a la vida!

21 d'octubre de 2017

Sant Cugat del Vallès

Concert de presentació del llibre-disc

Odissea, el viatge de Ningú

d'Elies Monxolí

Collages de Pere Salinas

www.edicions96.com

96 246 11 04

